Agrárcenzusok szerepe az agrárinformációs rendszerben (1895-2010)

LACZKA ÉVA

Kulcsszavak: statisztika, összeírás, információs rendszer, üzemszerkezet, agrártörténet.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A rendszeres mezőgazdasági adatgyűjtések közel kétszáz éves múltra tekintenek vissza. Az 1828-tól végrehajtott felmérések a földhasználatra, növénytermelésre és az állattartásra terjedtek ki, az első „földhasználati regisztert" – az ideiglenes földkatasztert – 1853-ban állították fel. A szőlőterületekre, borászatra vonatkozó első statisztikát Magyarország – nemzetközi felkérésre – 1873-ban dolgozta ki, illetve hajtotta végre. A 19. század végére már Európa-szerte egyre nagyobb igény merült fel a mezőgazdasági tevékenység, a mezőgazdasági termelés részletesebb megismerésére. Az első magyar – általános – mezőgazdasági cenzus rendszerét Keleti Károly, az önálló magyar statisztikai hivatal első elnöke személyes vezetésével dolgozták ki. A nagy volumenű munka végrehajtására csak Keleti Károly halála után – 1895-ben – kerülhetett sor, mert a cenzus végrehajtása forrásainak megteremtése nagy nehézségekbe ütközött. Az EU rendeletének megfelelően 2010-ben teljes körű mezőgazdasági összeírásra, majd 2013-ban és 2016-ban reprezentatív mezőgazdasági összeírásra kerül sor.

A 19. SZÁZAD AGRÁRCENZUSAI

Az *első részletes, teljes körű mezőgazdasági statisztikai összeírás* végrehajtását – melyet a magyar mezőgazdasági statisztika alapjának tekinthetünk – az *1895. évi VIII. törvény* rendelte el. Az agrárcenzus úttörő jelentősége az, hogy ez volt az első olyan mezőgazdasági összeírás, amely Magyarország mezőgazdasági viszonyairól teljes, átfogó képet vázolt fel. Az adatokat részben összeírók, részben a törvényhatóságok bevonásával gyűjtötték össze. Az összegyűjtött adatok pontosságát az egyes településeken megbízott szakmai testületek ellenőrizték. A kérdőív összességében több mint száz kérdést tartalmazott, vizsgálták a gazdálkodók személyes adatait, hogy mennyien dolgoztak az egyes gazdaságokban, a gazdaságok által művelt területet (gazdaságméret szerint is), de gyűjtöttek adatokat a gazdaságok által használt földterület birtokviszonyaira, a termesztett növények területére, termésmennyiségére, az állatállomány összetételére, illetve a szőlő- és gyümölcsültetvények legfontosabb jellemzőire. Magyarországon a statisztikusok már ekkor felismerték, hogy a mezőgazdasági termelés humán hátterével intenzíven kell foglalkozni, ezért a kérdőívek kitértek a mezőgazdasági munkaerő és az agrárnépesség szociális problémáinak elemzésére is.

Nem volt véletlen az sem, hogy az 1895. évi mezőgazdasági összeírástól kezdődően a mindenkori népszámlálások törekedtek arra, hogy adatokat gyűjtsenek a végzett mezőgazdasági tevékenységre, az agrárnépesség társadalomban játszott szerepére vonatkozóan.

Az első agrárcenzus végrehajtását követően az eredményeket 1900-ig öt vaskos kötetben publikálta a *Statisztikai Hivatal* (az ötödik kötet a Gazdacímtár volt). Az összeírás időpontját mindössze húsz hónappal követte a településszintű adatokat tartalmazó kötet, amely valamennyi településre vonatkozóan tartalmazta a legfontosabb mezőgazdasági tevékenységre vonatkozó adatokat. Figyelembe véve az akkori lehetőségeket, a cenzus mestermunkának tekinthető. A cenzus végrehajtásával, az eredmények rekordidőn belüli megjelentetésével Magyarország számos más európai országot megelőzött.

A 20. SZÁZAD AGRÁRCENZUSAI

Az *első világháborút követően* alapvetően megváltozott az ország gazdasága, jelentős változások következtek be a magyar mezőgazdaság szerkezetében is. A jelentős változások már a húszas években indokolták egy újabb agrárcenzus végrehajtását. A magyar statisztikai hivatal ezért 1923-ban és 1928-ban ismételten felvetette az agrárcenzus szükségességét. A cenzus fontosságát ugyan senki nem vonta kétségbe, de a nagy volumenű munka végrehajtásához szükséges forrásokat nem sikerült megteremteni.

A téma fontosságát jelezte, hogy 1905-ben az európai országok Rómában létrehozták a FAO jogelődjét, a *Nemzetközi Mezőgazdasági Intézetet*. A „Római Intézet" már a 20. század húszas éveiben kérte az európai országokat, hogy az 1930-as évek elején hajtsanak végre teljes körű mezőgazdasági összeírásokat. 1935-ig 42 (nem csak európai) ország csatlakozott a felhíváshoz. Magyarország ugyan már a kezdetekben elkötelezte magát az agrárcenzus végrehajtása mellett, de a gazdasági válság miatt *a második cenzust csak 1935-ben* hajtotta végre a Statisztikai Hivatal. A kormány elrendelte, hogy vegyék számba mindazokat a földbirtokokat, amelyek mezőgazdasági területet műveltek. Akkortájt gazdaságnak számított a családtagok birtokában lévő és a település területén fekvő közösen művelt földterület. Ha egy gazdaságnak több településen is volt megművelt területe, az adatokat annyiszor vették figyelembe, ahány településen volt földterületük. Az összeírás végrehajtásában már akkor is sok gondot okozott a szomszédos országokban lakó földtulajdonosok tevékenységének felmérése és a nyilvántartások kezdetleges volta. Hibái ellenére az 1935. évi agrárcenzus világossá tette, hogy a 19. század végéhez képest a magyar mezőgazdaság alig fejlődött, melynek okai többek között az előnytelen birtokszerkezetre és a tőke hiányára vezethetők vissza.

A *második világháborút követően* ismét gazdasági, társadalmi változások állították kihívás elé az európai országok statisztikai hivatalait. Időközben az agrárstatisztikában még inkább megerősödött a nemzetközi együttműködés, s a *Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet* római székhelyét megtartva, 1945 után megalakult az *ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete* (FAO). A FAO legfontosabb küldetésévé az vált, hogy kidolgozzák, előkészítsék a világ minden országára kiterjedő, tízévenkénti mezőgazdasági összeírások rendszerét, módszertanát. A mezőgazdasági adatokon túl a FAO a világ élelmezési kérdéseire is egyre nagyobb figyelmet fordított. A termelési eredmények, élelmezési problémák felmérése mellett az összeírások fontos részévé vált az agrárnépesség jellemzőinek vizsgálata is.

Magyarországon ekkortájt alig volt információ a lakosság számáról, nem volt információ az 1945-ös földreform birtokstruktúrára gyakorolt hatásáról sem, pedig a mezőgazdaság akkor az ország legfontosabb nemzetgazdasági ága volt. Egyaránt szükség volt a népszámlálás és az agrárcenzus végrehajtására, de a két, egymástól független, teljes körű összeírás végrehajtásához a források nem álltak rendelkezésre, így a Hivatal egy áthidaló megoldást dolgozott ki. Az *1949. évi népszám-*

lálás kérdőívét kiegészítették olyan kérdésekkel (az összeírásnak mintegy fele a népszámlálás, fele pedig a mezőgazdaság jellemzőire vonatkozott), amelyekkel a mezőgazdaság legfontosabb jellemzőire próbáltak választ kapni. A *kombinált népszámlálás és mezőgazdasági összeírás* eredményeiből még a tárgyéven belül publikálták a népesség számára, jellemzőire vonatkozó adatokat. A Statisztikai Hivatal kísérletet tett arra is, hogy értékelje az adatgyűjtési hibák hatásait, különösen a mezőgazdaságra vonatkozó adatok esetében. A mezőgazdaságra vonatkozó adatokról az összeírás második kötete számolt be. Az akkori statisztikusok a használt mezőgazdasági terület és a gazdaságméret esetében a hibát 9-11, az állatállomány esetében 6-7 százalékra becsülték. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a hiba (a letagadás) legmagasabb a sertésállományban volt. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a népszámlálás eszmei időpontja (január 1.) a mezőgazdasági összeírás esetében közel sem volt ideális, ami a mezőgazdasági adatokra vonatkozó hibákat jelentősen növelte. Közismert, hogy év elején még sok a bizonytalanság abban, hogy bérbe adják-e a földet, vagy hogyan fogják megművelni azt. A haszonállatok kivágása, illetve a tavaszi ellések előtti időszak miatt az év elején a legalacsonyabb az állatállomány (többek között ez is belejátszhatott a sertésállomány legmagasabb hibájába). A kombinált összeírás eredményeit a statisztikusok úgy értékelték, hogy a mezőgazdasági adatok a valóságos helyzetet megközelítették. Az 1949. évi összeírás mezőgazdasági adatai mégis lehetőséget adtak a gazdaságszerkezet elemzésére, hibái ellenére a cenzus bemutatta az 1935-öt követő szerkezeti változásokat. Az 1949. évi kombinált összeírás érdeme volt az is, hogy első alkalommal tette lehetővé a mezőgazdasági termelés és a hozzá kapcsolódó munkaerő-ráfordításra vonatkozó információk összefüggéseinek vizsgálatát.

Majd 1950 után ismét jelentős gazdasági, társadalmi változások strukturálták át a magyar mezőgazdaságot, melynek legfontosabb mozgatói a tömeges munkahelyváltozások, az ipari-városi régiókba történő elvándorlás voltak. A folyamatokban, a mezőgazdasági népesség csökkenésében a túlzott mértékű iparfejlesztés és vele párhuzamosan a mezőgazdasági szövetkezetek kényszerített fejlesztése játszott döntő szerepet. A gazdálkodók százezrei hagyták el a mezőgazdaságot még úgy is, hogy jelentős mezőgazdasági területek maradtak megművelés nélkül. A hatvanas évek első felére a szántóterület közel 85 százalékát az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek művelték, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya húsz év alatt 50 százalékról felére csökkent. A ténylegesen mezőgazdasági munkát végzők száma ugyanakkor nem ilyen mértékben csökkent, mert a főtevékenységként végzett mezőgazdasági munkát felváltotta a rész- és mellékfoglalkoztatásként folytatott gazdálkodás. Kisebb-nagyobb földterületet a „mezőgazdaságot elhagyók" a továbbiakban is megműveltek, fokozatosan kialakult a család ellátását szolgáló „kistermelés". Az apró területeken mintegy 1,5 millió háztartás állította elő a háztartások élelmiszereinek nem jelentéktelen részét.

Ebben az időszakban a statisztikai adatgyűjtéseket úgy oldották meg, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek teljes körű rendszeres, részletes adatszolgáltatásra voltak kötelezettek. A háztartások mezőgazdasági tevékenységére vonatkozóan részben a nagyüzemek szolgáltattak bizonyos adatokat, melyeket statisztikai becslésekkel egészítettek ki. Tekintettel arra, hogy a földhasználattal szemben a háztartások állattartásának kevésbé voltak korlátai, a teljes körű állatszámlálások, majd 1963-tól a reprezentatív állatszámlálások egyre

gyakoribbá váltak. A háztartások körében egyre nagyobb területet nyert a munkaigényes szőlő- és gyümölcsültetvények művelése. A fentiekben említett folyamatok viszont kiegészítő agrárstatisztikai összeírások végrehajtását tették szükségessé, 1959-ben teljes körű gyümölcs-, 1965-ben szőlőültetvény-összeírásokat hajtott végre a KSH.

A hetvenes évek elejére a háztáji gazdaságok tevékenysége – az agrárpolitika gátló intézkedéseinek fokozatos felszámolása mellett – mindinkább megerősödött, a kistermelés a mezőgazdasági tevékenység össztermelésének egyre növekvő hányadát tette ki. A nemzetközi (FAO) ajánlásokon túl az agrárium hazai folyamatai is sürgetővé tették egy teljes körű, részletes statisztikai számbavétel előkészítését, végrehajtását.

Az 1972. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) két fő felvételre tagolódott; az egyik *a nagyüzemekre vonatkozóan* olyan adatokat gyűjtött, amelyeket a rendszeres éves beszámolási rendszer nem tartalmazott (gazdaságstruktúra, a vezetés szakosodása, a kooperáció, a gazdaságok nem mezőgazdasági tevékenysége). A *háztartások mezőgazdasági tevékenységére* (egyéni, háztáji, kisegítő gazdaságok) vonatkozó fontosabb adatokat összeírók vették számba. A háztartásokra vonatkozó teljes körű összeírást több reprezentatív felvétel egészítette ki. A reprezentatív összeírások módszertanának a fejlődése olyan összeírások végrehajtását tette lehetővé, mint a negyedéves állatszámlálások, az épületek és gépek használata jellemzőinek felmérése, a gyümölcsfaállomány, a terméshozamok részletes megfigyelése. Újdonság volt, hogy a gazdaságok munkájában részt vevők családtagjairól *munkaidőmérleget készítettek*. Az ÁMÖ 1972 adatai 18 kötetben jelentek meg. A cenzus legnagyobb érdeme az volt, hogy első alkalommal adott részletes információkat a nagyüzemek holdudvarában kifejlődött „magán gazdaságokról". Az ÁMÖ 1972 publikációk nyomán vált ismertté *a kistermelés fogalma*, világossá vált, hogy a kis- és nagyüzemek között ésszerű munkamegosztás alakult ki, ami hozzájárult a mezőgazdasági termelés volumenének növekedéséhez. A cenzus politikai jelentőssége abban mutatkozott meg, hogy fokozatosan felszámolták a kistermelés korlátait.

Az 1981. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás programja – a végrehajtáshoz szükséges források szűkössége miatt – az 1972. évihez képest leegyszerűsített volt. A felvétel kevésbé terjedt ki a nagyüzemekre, a kistermelésre vonatkozó összeírások is többnyire reprezentatív felvételekre támaszkodtak. Az 1982-ben készített munkaidőmérleg bemutatta a hetvenes évek strukturális változásait. Jelentős módszertani fejlődésnek számított, hogy a továbbiakban ötévente (1976-ban és 1986-ban) reprezentatív összeírásokkal mérték fel a kistermelés strukturális változásait.

A politikai és gazdasági rendszerváltozást követő földprivatizáció a magyar mezőgazdaság 50 év alatt bekövetkező harmadik és legnagyobb arányú szerkezeti változását indukálta. Sok háztartás jutott földhöz, de közülük sokan nem vállalták, vagy – feltételek és hozzáértés hiányában – nem tudták megművelni a birtokukba került mezőgazdasági területeket, nagy területek maradtak megműveletlenül. Megváltoztak a tulajdoni, földhasználati viszonyok, átalakult a termelés és erőforrások szerkezete, így ismét elengedhetetlen volt egy átfogó, részletes helyzetfelmérés végrehajtása.

Az 1991. évi mezőgazdasági cenzus (*ÁMÖ 1991*) még csak az átalakulási folyamat kezdetéről tudott beszámolni, az új gazdaságstruktúra változásának bemutatására csak később kerülhetett sor. Bár a *Hivatal 1994-ben kísérletet tett* a bekövetkezett változások bemutatására (módszertani hibák miatt a városokban élő gazdálkodók tevékenységének megfigyelésére

nem került sor), az összeírás feladatát nem tudta maradéktalanul betölteni.

FELKÉSZÜLÉS AZ EU-CSATLAKOZÁSRA

Az ezredfordulón a hazai igények kielégítése mellett már adatokat kellett szolgáltatni az Európai Unió és Magyarország között folyó csatlakozási tárgyalásokhoz is. A magyar Statisztikai Hivatal a hazai és nemzetközi igényeknek a *2000. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás* (*ÁMÖ 2000*) végrehajtásával tett eleget, amely egyúttal kapcsolódott a FAO 2000. évi világcenzusához is. Az ÁMÖ 2000 végrehajtását az Országgyűlés 1999. május 4-i XLVI. törvényében rendelte el. A mezőgazdasági tevékenység egészére kiterjedő cenzus az ország teljes termőterületének, haszonállat-állományának, mezőgazdasági állóeszköz-állományának (mezőgazdasági gépek, épületek) felmérését tűzte ki célul.

Az összeírás eszmei időpontjának megválasztása (2000. március 31.) azért volt optimális, mert ekkorra kialakultak a földhasználati viszonyok, az állatállomány tavaszi összetétele alapján a termelés, az éves állatállomány alakulására lehetett következtetni, de az adatok alapul szolgáltak a későbbi reprezentatív összeírások végrehajtásához is. A költségek kímélése és a jobb eredmények biztosítása érdekében a viszonylag szűkebb tavaszi programot az év folyamán több reprezentatív összeírás egészítette ki, amelyek során az egyes ágazatok tevékenységéről részletes információkat lehetett gyűjteni.

Az ezredforduló mezőgazdasági összeírása – a korábbi felvételekhez képest – ismét új elemekkel egészült ki. Jelentős feladata volt az EU-tagországok gazdaságtípusaival történő összehasonlíthatóság biztosítása, ez a cenzus hívta életre a magyar farmregiszter kidolgozását, ami a csatlakozást követő időszakban lehetővé tette az Európai Unió agárinformációs rendszerével történő harmonizációt. Új célkitűzés volt az is, hogy a 2000. évi mezőgazdasági cenzus és az egy évvel később végrehajtott népszámlálás adatai között megvalósítható legyen az átjárhatóság. A munka eredményeként mindkét cenzus elemzési lehetőségei jelentősen bővültek.

Az adatszolgáltató kört a Hivatal úgy határozta meg, hogy az megfeleljen az Európai Unió 571/1988 EGK rendeletének. Az Európai Unió előírásai szerint a mezőgazdasági összeírásoknak biztosítaniuk kellett, hogy a statisztikai megfigyelésből kimaradtak teljesítménye az ország összetermelésének nem több mint 1-2 százalékát tegye ki, ennek szem előtt tartásával kellett az összeírási küszöbértékét meghatározni. Szerencsés körülménynek volt tekinthető, hogy az 1972-ben definiált és azóta használt küszöbértéken érdemben nem kellett változtatni, az megfelelt az EU által előírt lefedettségi kritériumnak.

Az ÁMÖ 2000 közel 1 millió (960 ezer) egyéni gazdaságot regisztrált, ami mellett több mint 8200 mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdaságszervezet működött. A 2000. évi agrárcenzus adatai lehetőséget adtak arra is, hogy a kilencvenes években kidolgozott – a hazai igényeknek akkor jobban megfelelő – tevékenységtípusok szerinti vizsgálatát alkalmazzuk. A *tevékenységtípusoknak* három kategóriáját definiáltuk

- *állattartó gazdaságok* azok, amelyeknek csak az állatállománya érte el, illetve haladta meg a 2000. évi összeíráskor alkalmazott küszöbértéket;
- *növénytermelő gazdaságok* azok, amelyeknek csak a használt földterülete érte el, illetve haladta meg a 2000. évi összeíráskor alkalmazott küszöbértéket;
- *vegyes termelésű gazdaságnak* tekintettük azokat a gazdaságokat, amelyeknek a használt földterülete és tartott állatállománya egyaránt elérte, illetve meghaladta a 2000. évi összeíráskor alkalmazott küszöbértéket.

A cenzus eredményei szerint 2000-ben a mezőgazdasági tevékenységet végző gazdasági szervezetek több mint fele (52 százalék) növénytermeléssel, valamivel több mint egynegyede (28 százaléka) vegyes termeléssel, 20 százaléka pedig kizárólag állattartással foglalkozott. Az egyéni gazdaságok esetében színesebb volt a kép, 38 százalékuk vegyes termelésű, 40 százalékuk növénytermelő, 22 százalékuk pedig állattartó egyéni gazdaságnak minősült.

Az ÁMÖ 2000 egyúttal lehetővé tette azt is, hogy Magyarország bekapcsolódjon az Európai Unió gazdaságszerkezeti rendszer programsorozatába.

A közösségi *mezőgazdasági összeírások rendszere* (Gazdaságszerkezeti összeírások rendszere – GSZÖ) az *Európai Unió statisztikai rendszerének egyik legfontosabb alappillére*. Az összeírások információkkal szolgálnak a tagországok mezőgazdaságának struktúrájáról, a gazdaságok gazdasági-társadalmi jellemzőiről.

Az Európai Unióban az első közösségi mezőgazdasági összeírás végrehajtására 1966/67-ben került sor. Az *1990. évi gazdaságszerkezeti összeírás végrehajtásakor a legfőbb különbséget a korábbiakhoz képest az jelentette*, hogy időközben megszületett a közösségi mezőgazdasági összeírásokra vonatkozó Tanácsi Rendelet (571/88/EGK). Ez a rendelet rögzítette azt is, hogy *tízévente alapösszeírást, a közbülső időszakokban pedig legalább két alkalommal reprezentatív gazdaságszerkezeti felvételt kell végrehajtani*.

Az 1989/90. évi gazdaságszerkezeti összeírás volt az első, amikor a tagországoknak az összeírás eredményeit egyedi szinten is át kellett adniuk az EUROSTAT részére. Az egyedi adatokat – azóta is – egy elkülönített adatbázisban (EUROFARM) tárolják. Az EUROFARM adatbázis elemzési célokat szolgál, melyet az adatvédelmi előírások szigorú betartásával használhatnak a felhasználók. A kilencvenes felvételt 1995-ben és 1997-ben reprezentatív gazdaságszerkezeti összeírások követték, de a Közös Agrárpolitika (KAP) reformja mindenkor jelentős hatást gyakorolt a gazdaságszerkezeti összeírások rendszerére, mutatókörére is. Az ezredfordulóra a módosított 571/1988 EGK rendelet és a kapcsolódó végrehajtási rendeletek már a területi információk és az agrárkörnyezeti mutatók gyűjtését is előírták.

Magyarország *az ÁMÖ 2000-t követően 2003-ban, 2005-ben és 2007-ben hajtott végre reprezentatív gazdaságszerkezeti összeírásokat*, az utóbbi két összeírással Magyarország, mint az Európai Unió tagországa csatlakozott a gazdaságszerkezeti összeírások programjához. Mindhárom GSZÖ esetében a mezőgazdasági tevékenységet végző gazdasági szervezetek teljes körűen, postai úton szolgáltattak adatokat. Az egyéni gazdaságok esetében az ÁMÖ 2000 alapsokasága szolgált a mintaválasztás alapjául. A véletlenszerűen kiválasztott egyéni gazdaságokat (250-150 ezer egyéni gazdaság) összeírók keresték fel, illetve a gazdálkodókkal együtt töltötték ki a kérdőíveket. A KSH kísérletet tett arra is, hogy a nagyobb méretű földterületet használó, és/vagy állatot tartó egyéni gazdaságokat is bevonja a postai úton történő adatszolgáltatásba. 2003-ban, az egyéni gazdaságok esetében a véletlenül kiválasztott 250 ezer egyéni gazdaság adatai alapján, tájkörzet szintre vonatkozó becsléseket is lehetett készíteni, ami jó eszköznek bizonyult a döntéshozók, kutatók munkájának segítéséhez, de a tájkörzetekre vonatkozó becsléseket a gazdálkodók a pályázatok megírásához is fel tudták használni.

2007-re mind a mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdasági szervezetek száma (7400), mind az egyéni gazdaságok száma (619 ezer) jelentősen csökkent, a két gazdálkodási forma gazdaságszerkezete is jelentős eltéréseket mutatott. Amíg a gazdasági szervezetek 27 százaléka, az egyéni gazdaságok háromnegyede hasz-

nált 1 hektárnál kisebb mezőgazdasági területet, összes mezőgazdasági területük 1, illetve 4 százalékán. A gazdasági szervezetek esetében a 300 hektárt meghaladó gazdaságméret volt a meghatározó, az egyéni gazdaságok összes mezőgazdasági területének 73 százalékán a 10-300 hektár méretű egyéni gazdaságok voltak a jellemzőek.

2007-ben állattartással a gazdasági szervezeteknek csaknem egyharmada (29 százaléka), az egyéni gazdaságoknak pedig fele (55 százaléka) foglalkozott. A gazdasági szervezetekben 2 (szarvasmarha, sertés), az egyéni gazdaságokban 4 állatfaj (szarvasmarha, sertés, juh, ló) tette ki a számosállat-egyenértékben kifejezett állatállomány 90 százalékát.

Az ezredfordulót követően szerkezeti változások következtek be a gazdasági szervezetek és az egyéni gazdaságok termelési típusaiban is. A kizárólag növénytermeléssel foglalkozó gazdasági szervezetek aránya a 2000. évi 52 százalékról 71 százalékra nőtt, igaz, az érdemi változás (specializálódás irányába történő elmozdulás) 2000 és 2003 között következett be. 2007-re az állattartással foglalkozó gazdasági szervezetek aránya 10 százalékban stabilizálódott (érdemi változások ez esetben is az évtized elején következtek be). Az egyéni gazdaságok esetében csak minimális strukturális változások következtek be, 2007-ben az egyéni gazdaságok 45 százaléka kizárólag növénytermeléssel, 26 százalékuk állattartással és 29 százalékuk mindkettővel foglalkozott.

Az egyéni gazdaságok esetében sokatmondó adatokkal szolgáltak a gazdaságszerkezeti összeírások *a termelés céljára* vonatkozóan. A kizárólag saját fogyasztásra termelő egyéni gazdaságok 2000, illetve 2003. évi 60 százalékos részaránya 2005-re 51 százalékra csökkent, ami szinte változatlan (52 százalék) maradt 2007-re vonatkozóan. A kifejezetten piacra termelő egyéni gazdaságok aránya 2000 és 2005 között alig változott (8 százalékról 15 százalékra nőtt), és ez utóbbi arány jellemezte az egyéni gazdaságokat 2007-ben is. Míg a kizárólag saját fogyasztásra termelés elsősorban az állattartó egyéni gazdaságokat jellemezte (73 százalék), addig a piacorientált gazdálkodás a növénytermesztő egyéni gazdaságok esetében volt gyakori (67 százalék).

GAZDASÁGSZERKEZETI ÖSSZEÍRÁSOK, 2010-2016

Az Európai Unióban 2010 elején forr a levegő a Közös Agrárpolitika körül. Nem telik el úgy egy hét, hogy ne kerüljön sor három-négy agrárpolitikai tanácskozásra Brüsszelben. Még nem lehet tudni, hogy 2013 után hogyan alakul a Közös Agrárpolitika, annyi azonban bizonyos, hogy a 12 millió gazdaság, valamint a döntéshozók számos nehéz döntés előtt állnak. A 2013 utáni KAP sorsa az OECD konferencia napirendjén is szerepelt. Az Európai Unió 27 tagországa két csoportra volt osztható, közülük 22 tagország Párizsban egy közös nyilatkozatot írt alá, melyben hangsúlyozták, hogy a mezőgazdaság Európa politikai, gazdasági fejlődésének alappillére. Az új kihívásokra (klímaváltozás, élelmiszerválság, a világpiaci árak bizonytalansága, élelmiszer-biztonság problémái stb.) csak az Uniót átölelő KAP képes válaszokat adni. Az Unió új mezőgazdasági biztosa, *Dacian Ciolos* szerint 2013 után több egyenlőségnek és több méltányosságnak kell jellemezni az Unió agrártámogatásait. Mindenekelőtt meg kell határozni, hogy 2013 után milyen alapokon tudják szétosztani az agrártámogatásokat.

A statisztikus számára is világos, hogy a KAP reformja nem hagyhatja érintetlenül az Európai Unió statisztikai információs rendszerét sem, az új kihívások új, vagy újszerű információigényeket fognak generálni. Bár még csak a folyamat elején vagyunk, a változások szele máris érzékelhető. Kétéves előkészítő munka eredményeként megszületett az *Európai Par-*

lament és Tanács 1166/2008 EC számú rendelete, amely megváltoztatja – az Európai Unió agrárstatisztika gerincének tekinthető – az *Európai Unió gazdaságszerkezeti összeírások rendszerének működtetését*. Az 571/88 EGK Parlamenti és Tanácsi rendeletet kiváltó új rendelet értelmében a tagországoknak *2010-ben teljes körű, 2013-ban és 2016-ban reprezentatív mezőgazdasági összeírásokat kell végrehajtani*.

A Parlament és a Tanács új rendelete számos változást, a gazdaságszerkezeti összeírások végrehajtása tekintetében *szigorításokat ír elő*. A továbbiakban a gazdaságszerkezeti összeírásoknak nem a tagországok mezőgazdasága teljesítményének legalább 99 százalékát kell lefedni, hanem *az összeírásoknak ki kell terjedni a használt mezőgazdasági terület legalább 98, és a gazdaságokhoz tartozó állatállomány legalább 98 százalékára*. Magyarország esetében mindez azt jelenti, hogy 2010-ben a teljes körű gazdaságszerkezeti összeírásnak az ország teljes, közel 6 millió hektárnyi mezőgazdasági területével kell elszámolni. Az összeírás eredményeit – gazdaság szinten – 2012. március végéig kell átadni az Európai Unió Statisztikai Hivatalának, az EUROSTATNAK. Az átadásra kerülő adatok minőségi kritériumait a rendelet szintén rögzíti.

Változás következett be (az Európai Unió előírásának megfelelően) a *gazdaságok azonosítási rendszerében* is. Míg korábban a gazdaságok helyét a gazdálkodók székhelye szerint kellett meghatározni, a továbbiakban *a gazdaságok földrajzi elhelyezkedése lesz a mértékadó*. Valamennyi gazdaságot – a gazdaság által legfontosabbnak tekintett földterület, állattartó hely – földrajzi szélességi és hosszúsági koordinátákkal kell meghatározni, a továbbiakban ez fog szolgálni az egyes gazdaságok egészének azonosítására. Fontos megjegyezni, hogy a gazdaság legfontosabb része alatt nem egyszerűen a legnagyobb földterületet, vagy legnagyobb istálló stb. helyét kell érteni, a gazdaság legfontosabb részének a gazdaság „legértékesebb" földterületét, vagy állattartó helyét stb. kell figyelembe venni. A rendszer kidolgozásakor az Európai Unió figyelmet fordított az adatvédelmi szempontok tiszteletben tartására, azaz a rendszert úgy építették fel, hogy az az egyes gazdaságok (személyes) azonosítására alkalmatlan legyen. A gazdaságok azonosítási rendszerének alapvető megváltoztatását az indokolta, hogy az eddig gyűjtött „igazgatáshatáros" adatoktól eltérően a gazdálkodás valós helyéhez kötődő adatok jobban felhasználhatók a vidékfejlesztési politika igényeihez.

A megfigyelendő mutatók listáját a 1166/2008 EC rendelet melléklete rögzíti, beleértve a *mezőgazdasági termelési módszerekre vonatkozó modul* (a továbbiakban modul) mutatóit is. A mezőgazdasági termelési módszerekre vonatkozó modul mutatói (mintegy 70 mutató) megfigyelését első alkalommal írja elő az Európai Unió, amelyek a szántóterület művelésére, a vetésforgóban lévő szántóterület arányára, a mezőgazdasági terület trágyázására és öntözésére, tájképi jellemzőkre, legeltetésre, trágyatárolásra, állattartás épületeire vonatkoznak. A tagországok csupán abban dönthetnek, hogy a modul mutatóinak megfigyelését teljes körű, vagy reprezentatív összeírás keretében, illetve 2010-ben vagy 2011-ben hajtsák-e végre. A modul mutatóinak – a végrehajtás időpontjától függetlenül – a 2010. évi teljes körű összeírással megegyező referencia időpontra kell vonatkozniuk, kapcsolódva a teljes körű felvétel gazdaságainak adataihoz. A modul kidolgozása egyértelműen jelzi, hogy a gazdaságszerkezeti összeírásoknak – a KAP új információigényeivel összhangban – nemcsak a tagországok mezőgazdaságának struktúrájáról, a gazdaságok gazdasági-társadalmi jellemzőiről, hanem immáron a gazdálkodás környezeti hatásairól is adatokat kell gyűjteni.

Végül a gazdaságszerkezeti összeírás egy új mutatócsoportja *a területi alapú támogatásban részesült területek nagyságát és a vidékfejlesztés érdekében az eszmei időpontot megelőző három évben* igénybe vett támogatások főbb jellemzőit tudakolja. Nem szorul magyarázatra, hogy a gazdaságszinten gyűjtött, támogatásra vonatkozó információk összefüggenek az MVH által Brüsszelnek átadott támogatásra vonatkozó adatokkal.

ÁMÖ 2010 MAGYARORSZÁGON

Noha az Európai Unió 1166/2008 EC rendelete közvetlenül kötelező érvényű az egyes tagországokra, a hazai gyakorlatnak megfelelően átültetik a magyar jogrendszerbe. A „2010. évi XXIV. törvény a 2010. évi általános mezőgazdasági összeírásról" c. törvény 2010 márciusában jelent meg, illetve került kihirdetésre.

A törvény értelmében Magyarország területén 2010. június 1. eszmei időponttal teljes körű mezőgazdasági összeírást kell végrehajtani, az összeírásra 2010. június 1-21. között kerül sor.

A törvény hatálya azon gazdaságokra és a gazdasághoz tartozókra terjed ki, amelyek csak mezőgazdasági szolgáltatást végeznek, vagy amelyeknek eszmei időpontjában

- az összes termőterülete 1500 m^2 vagy több;
- összes gyümölcs- és szőlőterülete 500 m^2 vagy több;
- üvegház vagy más védőtakarás alatti termesztő területe 100 m^2 vagy több;
- mezőgazdasági haszonállat-állománya legalább
  - egy nagyobb haszonállat (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske, bivaly, strucc);
  - 50 tyúk, illetve más baromfi (liba, kacsa, pulyka, gyöngyös);
  - 25 házinyúl, 25 prémes állat vagy 25 húsgalamb, vagy
  - 5 méhcsalád.

Magyarországon a fenti küszöbérték biztosíthatja azt, hogy az összeírás kiterjedjen a használt mezőgazdasági terület legalább 98, és a gazdaságokhoz tartozó állatállomány legalább 98 százalékára.

A törvény keretében – összhangban a 1166/2008 EC rendelettel – az összeírandó adatok az alábbiak:

- A gazdaság azonosító adatai.
- A termelés célja.
- A gazdaságban munkát végzők foglalkoztatási jellemzői.
- A gazdasághoz tartozók neme, kora, mezőgazdasági jellegű iskolai végzettsége, gazdasági aktivitása, jövedelemszerző tevékenysége.
- A használt földterület nagysága, a földhasználat jogcímei, a földhasználat művelési ágak szerinti jellemzői.
- A gazdaság növénytermelésének jellemzői.
- A gazdaság állatállománya kor és ivar szerint.
- A megújulóenergia-termelés berendezéseinek jellemzői.
- A gazdaság egyéb, nem mezőgazdasági jellegű tevékenységei.
- Az alkalmazott mezőgazdasági termelési módszerek.

A mintegy *8 oldalas kérdőív* összeállítását az tette lehetővé, hogy a korábbi gazdaságszerkezeti összeírások gyakorlatához hasonlóan *bizonyos adatokat* (biogazdálkodás, minőségi bortermelés területeire vonatkozó adatok) *nem kérdezünk meg* az adatszolgáltatóktól, hanem azokat – gazdaságszinten – *adminisztratív adatforrásokból vesszük át.* A területi alapú támogatásban részesült területek nagysága, illetve a vidékfejlesztés érdekében igénybevett támogatásokra vonatkozó – gazdaságszintű – adatok első alkalommal kerülnek átvételre, amelyeket beillesztenek a gazdaságok adatbázisába.

„Adatszolgáltató-barát" megoldásra törekedtek a *gazdaságok* újszerű (földrajzi koordinátákkal történő) *azonosításában*

is. A rendelet definíciójának megfelelően a gazdálkodóktól csak a gazdaság legfontosabb („legértékesebb") részének helyrajzi számát kérdezzük meg, amelyet informatikai eszközökkel lehet földrajzi koordinátákká alakítani.

A mezőgazdasági termelési módszerekre vonatkozó modul adatait reprezentatív felvétel keretében gyűjtjük össze. A KSH – szintén az adatszolgáltatói terhek csökkentésének szem előtt tartásával – úgy döntött, hogy a modul végrehajtására június 1-21. között, a teljes körű felvétellel egy időben kerül sor, oly módon, hogy a modul kérdéseit csak minden negyedik összeírási körzet esetében kérdezik meg. A megkérdezendő adatszolgáltatók (mintakörzetek) száma úgy került meghatározásra, hogy a modul reprezentatív mintája a 1166/2008 EC rendeletben meghatározott pontossági előírásoknak eleget tegyen.

Az ÁMÖ 2010 esetében a mezőgazdasági tevékenységet *végző gazdasági szervezetek postai úton szolgáltattak adatokat. Az egyéni gazdaságokat összeírók keresik fel*, és a gazdálkodókkal együtt töltik ki a kérdőíveket. Az összeírás végrehajtásán mintegy 17 ezer fős összeírási hálózat fog dolgozni. A KSH ismételten kísérletet tesz arra is, hogy a nagyobb méretű földterületet használó, és/vagy állatot tartó egyéni gazdaságokat is bevonja a postai úton történő adatszolgáltatásba. Az összeírás teljes időtartama alatt ún. zöldszám (06/80-200-224) működik, amely egyrészt az adatszolgáltatók rendelkezésére áll, igény szerint tájékoztatja az adatszolgáltatókat, de tapasztalatok szerint a zöldszám hatékony eszköznek bizonyult az összeírási hálózat munkájában is.

A KSH tervei szerint az összeírás előzetes eredményeit 2010 októberében hozzák nyilvánosságra, a végleges adatok megjelenése 2011 utolsó negyedévére várható.

Remények szerint az ÁMÖ 2010 adatai hozzájárulnak a hazai és a KAP aktuális kérdéseinek megválaszolásához, az agrárpolitika megalapozásához.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Központi Statisztikai Hivatal (2002): Magyarország mezőgazdasága a 2000. évben. Összefoglaló adatok Budapest: Regiszter Kiadó és Nyomda Kft, 342 p. – (2) Központi Statisztikai Hivatal (2003): Általános Mezőgazdasági Összeírás (2000) adatbázisa. Budapest: KSH 1,6 GB – (3) Központi Statisztikai Hivatal (2006): Magyarország mezőgazdasága, 2005. KSH Házinyomda, 38. p. – (4) Központi Statisztikai Hivatal (2008): Magyarország mezőgazdasága, 2007. KSH Házinyomda, 34 p. – (5) Laczka É. (1997): Gazdaságszerkezeti összeírások az Európai Unióban. Statisztikai Szemle, 75. évf. 4-5. sz. 303-310. pp. – (6) Laczka É. (1999): Mezőgazdasági Statisztikai Információs Rendszer. Agrárinformatika '99, Debrecen 32-34. pp. – (7) Laczka É. (2000): Mezőgazdasági összeírások Magyarországon, 1895-2000. Statisztikai Szemle, 78. évf. 4. sz. 282-289. pp. – (8) Laczka É. (2003): A mezőgazdaság strukturális változásai a kilencvenes években. Budapest: KSH, 101 p. – (9) Oros I. (1999): Átfogó statisztikai cenzusok a mezőgazdaságban. Statisztikai Szemle, 77. évf. 5. sz. 446-453. pp. (10) www.ksh.hu Agrár idősorok, cenzusok